

Orhun Abideleri (Göktürk Kitabeleri)

Hazırlık Çalışmaları

Kazakistan'ın başkenti Astana'da, 1970'li yıllarda yeni arkeolojik kazılar yapılmış ve gümüş fincanlar üzerinde Türkçe yazılara rastlanmıştır. Bu buluntular yazı dilimizi milattan önce VI. yüzyıla kadar götürmektedir. Yenisey vadisinde ise milattan sonra I. ve II. yüzyılda dikilen yaklaşık kırk tane mezar taşı bulunmuştur. Bu taşlar da Türkçenin eski bir dil olduğunu ortaya koyar.

Dilimizin zenginliğini ve ifade gücünü ortaya koyan asıl metinler, Göktürk devrinden kalma, VIII. yüzyılda dikilen Orhun Abideleri'dir. Göktürk kitabeleri de denir. Kitabeler; hem dil, hem kültür, hem de millî ahlak ve töreleri dile getirmesi yönünden önemlidir. Bu metinlerde çok gelişmiş bir dil ve edebiyatla karşılaşırız.

İngilizce, Almanca gibi birçok Avrupa dilinin XV. ve XVI. yüzyıllarda istiklâlini kazandığını düşünürsek Türkçenin çok eski bir tarihi olduğu ortaya çıkar.

Edebiyat Bilgileri

Orhun Abideleri (Göktürk Kitabeleri), Göktürklerin tarihini aydınlatma yönünden büyük değer taşır. Gerçekte bu kitabeler bir tür mezar taşıdır. Türkler, ölenlerin ardından onların yaptıklarını, başarılarını, kişiliğini öven taşlar dikerlerdi. Bu taşlara genel bir deyimle "**balbal**" denirdi. Abidelerde, ölen kişinin yaptıkları kendi ağzından anlatılır, böylece sonsuzluğa ulaşacağı sanılırdı. Bu nedenle bu taşlara **bengi taş** adı verilmektedir.

Taşların ilki, Göktürklerin dört hakanına vezirlik yapan Bilge Tonyukuk tarafından 720 tarihinde diktirilmiştir. Kültigin kitabesi 732, Bilge Kağan kitabesi ise 735 yılında, onların ölmünden birer sene sonra dikilmiştir. Bunların yazarı Yollug Tigin isimli Türk edibidir.

Bu kitabelerin üslupça en güzeli Kültigin yazıtıdır. Bilge Kağan adına dikilen kitabe, eşsiz bir nutuk örneğidir. Türk milletine seslenen Bilge Kağan, o günün sorunlarını bütün yönleriyle ortaya koymakta, topluma öğüt verme ihtiyacı duymaktadır. Tarihî olayların gerçekçi bir şekilde anlatılması, yorumlanması, üslubunun güzelliği, metinlerin bugün de değer taşımasını sağlamıştır.

Orhun Abidelerini ilk defa 1893 yılında Danimarkalı bilgin W. Thomsen çözerek dünyaya tanıtmıştır. Çözölmüş metinler üzerinde ise Şemsettin Sami, Necip Asım, Fuat Köprülü ve Muharrem Ergin çalışmalar yapmışlardır.

GÖKTÜRK KİTABELERİ'NDEN

Bilge Kağan Abidesi

Kuzey Cephesi *

Üstte mavi gök, altta yağız yer yaratıldığında ikisi arasında insanoğlu yaratılmış, insanlar üzerine atalarım Bumin Kağan ve İstemi Kağan oturmuş. Oturarak milletin ilini, töresini tutuvermiş, düzenleyivermiş.

(...)

Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda oturdum. Sözümü tamamiyle işit. Bilhassa küçük kardeş yeğenim, oğlum, bütün soyum, milletim, güneyindeki Şadpıt beyleri, kuzeydeki Tarkat, Buyruk beyleri. Otuz Tatar, ... Dokuz Oğuz beyleri, milleti! Bu sözümü iyice işit, adamakıllı dinle!

Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tâbidir. Bunca milleti hep düzene soktum. O şimdi kötü değildir. Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.

Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevkettim, denize ulaşmama az kaldı. Güneyde Dokuz Ersine kadar ordu sevk ettim. Kuzeyde Yir Bayırku yerine kadar ordu sevk ettim. Bunca yere kadar yürüttüm. Ötüken ormanından iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş.

Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sıkıntısız öylece veriyor. Çin milletin sözünü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştıırıp, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılrsa kabilesine, milletine, akrabasına kadar barındırmaz imiş. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti öldün; Türk milleti, öleceksin! Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin!

Orda kötü kişi şöyle öğretiyormuş: Uzak ise kötü mal ver, yakın ise iyi mal ver

* Prof. Dr. Muharrem Ergin tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Bk. *Orhun Abideleri*, 26.b., Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2000, s.57-59.

deyip öyle öğretiyormuş. Bilgi bilmez kişi o sözü alıp, yakına varıp, çok insan, öldün! O yere doğru gidersen Türk milleti, öleceksin! Ötüken yerinde oturup kervan, kabile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur. Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın.

Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Acıksan tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için seni beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin. Orda, geri kalanınla, her yere hep zayıflayarak ölümlük yürüyordun. Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum. Kağan oturup ve fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı?

Türk beyleri, milleti, bunu işitin! Türk milletini toplayıp il tutacağını burda vurdum. Yanılıp öleceğini yine burda vurdum. Her ne sözüm varsa ebedî taşâ vurdum. Ona bakarak bildin. Şimdiki Türk milleti, beyleri bu zamanda itaat eden beyler olarak mı yanılacaksınız? (...) *